

Régen túl a szocializmuson!?

Szelényi Ivánnal beszélget
Kolosi Tamás és Mihály Péter

Szelényi Iván bevezetője

Kolosi Tamással az 1960-as évek végétől mind a mai napig töretlen barátságban vagyunk, bár nézetünk közben sokféleképpen változtak. 1969-ben az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete egyéves szociológiai kurzust indított azzal a céllal, hogy akik szociológiaképzés nélkül végezték el az egyetemet, pótolhassák. Tamás pontosan megfelelt ennek a követelménynek. Az egyéves kurzus után, 1970-ben az intézet kutatóként alkalmazta. Ott is maradt, amíg 1985-ben a TÁRKI-t, vagyis a *Társadalomkutatási Intézetet* létre nem hozta. Ekkor vált független kutatóvá és vállalkozóvá.

Rögtön az induláskor, 1969-ben én lettem ennek a tantárgynak az egyik oktatója. Így lettem Tamás tanára – 31 évesen egy 21 éves hallgató tanára. Ennek ellenére ez a kapcsolat nagyon intenzív tanár-tanítvány viszonyra alakult, bár nekem Tamás szimpátiájáért a kor legjobb szociológusaival – például Ferge Zsuzsával – kellett versengennem. Módszertant tanítottam, még a tankönyvet is én írtam. Módszertanból – főleg statisztikából – nem sokat tudtam. De Konrád Györggyel közösen végeztünk néhány *survey* jellegű (kérdőíves) városszociológiai kutatást, amit a szakma jól fogadott. Tamás, akiből az idők során az empirikus rétegződéskutatás egyik legjelentősebb

tudósa lett, ennek a *survey* megközelítésnek az alapjait az én előadásaimban hallotta először.

A módszertant sajátos módon tanítottam. Miközben beszámoltam a terepmunka izgalmairól, elmondtam azt is, hogy szerintem milyen problémák vannak az így begyűjtött adatokkal, s kifejeztem kételyeimet a társadalmi *rétegződéskutatás* elméleti alapjaival kapcsolatban is. 1963 után ugyanis a Kádár-rendszer szívesen vette és jelentős összegekkel támogatta a rétegződéskutatókat – ezzel bizonyítva, hogy a párt vezetői ismerik a társadalmat, amelyet irányítanak. Nekem viszont hiányzott a hatalmi viszonyokat feltáró *társadalmi struktúra* vizsgálata. Tamás is ezen az úton indult el. A kurzus elvégzése után az intézetben ezt a vitát folytattuk vele és Papp Zsolttal. Ebben a szellemben született meg 1983-ban Tamás első könyve, a *Struktúra és egyenlőtlenség*, ami a rétegződés-elméletek kritikája is volt, de egyben kísérlet is egy szocializmuskritika felvázolására.

Hogyan és miért vált Kolosi a rétegződés kritikusából annak legjelentősebb tudósává? Erre a kérdésre a válasz nem is annyira bonyolult. Akik a szocialista társadalmakban kritikai struktúraelméletet gyártottak, azok egyszersmind a szocialista társadalmak radikális reformerei is voltak. Ők a 80-as évek közepétől kezdtek arra rádöbbedni, hogy

a szocializmus halódóban van, és arra, hogy ennek az alapvető oka a személyes magántulajdon tilalma. 1990-ben voltak, akik azt hitték, a szocializmus megbukott, és elérkezett a liberális kapitalizmus világkorszaka. Ez hamarosan szintén naivitásnak bizonyult. A szocializmus romjain és romjaiból sokféle politikai rendszer jött létre. Akadnak közöttük liberálisok, de vannak a diktatúrával kacérkodó illiberális vagy éppenséggel diktatórikus rendszerek is. Ebből következően számos radikális struktúraelmélet, mint a szocializmus reformprogramja, a gyakorlatban megbukott.

A kommunista hatalom válasza a radikális reformprogramokra váratlanul kemény volt. Voltak, akik ilyen programok miatt börtönbe vagy száműzetésbe kerültek. Ez önmagában magyarázza, miért váltott Tamás kutatási témát és módszert. Az általa módszertanilag magas szinten végzett rétegződéskutatást viszont megbecsülték, és magas szintről is támogatták. Utólag is csak azt tudom mondani: jó utat választott.

*

Mihályi Péter Kedves Iván! Onnan jött az ötlet, hogy ezúttal¹ Kolosi

---

¹ 2015. március 15-én Szelényi Iván Melegh Attilával és Mihályi Péterrel hármas beszélgetést folytatott, ami szerkesztés után magyarul és angolul is megjelent. A magyar változatot a *Mozgó Világ* 2025. májusi száma közölte *A hatalom természete az illiberális rendszerekben* címmel, angolul az *Intersections* internetes szociológiai folyóiratban jelent meg. Várható a beszélgetés megjelenése kínai nyelven is. Szinte napra pontosan fél évvel később, 2025. szeptember 10-én Szelényi Iván fogadta Mihályi Pétert és Kolosi Tamást. A hármas beszélgetés leiratát mindkét alkalommal Kerényi Ádám készítette el.

Tamást vonjuk be a beszélgetésbe, hogy az írásaidban és a veled készült interjúkban többször úgy foglaltál állást, hogy az 1989–90-ben lezárult szocialista korszak legjobb rétegződésemélete az volt, amit Kolosi Tamás alkotott. Noha volt több versengő leírás is, például Hegedüs Andrásé vagy Ferge Zsuzsáé, de a mából visszatekintve számodra a Kolosi-féle elmélet tűnik a legpontosabbnak. Két témáról fogunk tehát ma beszélgetni: az egyik a lezárt szocializmus. Majd négy évtized távlatából mit tudunk mondani? Melyik a jó kifejezés egyáltalán, a hatalmi struktúra vagy a rétegződés? Mi igaz abból, amit akkor Szelényi Iván és Kolosi Tamás írtak, vagy amit mások írtak? A második téma: a szocializmus idején kidolgozott elméletek mennyire érvényesek a mai helyzetben? Akár elfogadhatjuk is, vagy abból semmi sem használható?

Kolosi Tamás A saját álláspontomat illetően azzal szeretném kezdeni, hogy nem általában a szocializmusról, hanem azon belül a szocializmus társadalmi rétegződéséről írtam. Talán a Szelényi Ivánnak ezt a nagyon kedvező, elfogult véleményét az is alátámasztja, hogy nagyon sok mindenben hasonlóan képzeltem el a szocializmus társadalmi rétegződését, mint ő. Mindkettőnk számára kiindulópontot jelentett a rétegződés megértésében a Polányi Károlytól kölcsönzött teória, a *redistribúció* fogalma. Tehát az, hogy a szocialista újraelosztás folyamatában a különböző társadalmi csoportok milyen helyet foglalnak el. Ezt módomból volt előbb elméletileg vizsgálni, aztán 1981–82-től kezdve egy olyan nagyszabású empirikus

vizsgálat keretében, aminek a mérete a II. világháború idején megkezdett és több mint félmillió frontkatonára kiterjedő *American Soldiers* felmérés után talán a legnagyobb volt az egész világon. Mi a magunk kérdőívével öt alkalommal mentünk ki 1700-1800 családhoz, hogy felvegyük az empirikus adatokat. Az adatokból sok elemzést publikáltunk. Szerencsés helyzet volt, hogy a 80-as évek elejére az ország vezetése, azaz mind a párt, mind a kormányzati vezetés látta, hogy nagy baj van, és ebben a bajban azt gondolták, hogy talán mi, szociológusok is tudunk valamit segíteni a kilábalásban. Ez illúzió volt persze a politikusok részéről, mert a társadalomtudomány soha nem tud direkt módon a politika segítségére lenni. De mindenképpen kedvező helyzetet teremtett arra, hogy lehetőségem volt egy munkacsoport megszervezésére és a nagy adathalmazokat létrehozó empirikus vizsgálatra. A Központi Statisztikai Hivatal adatbázisait használtuk. Igazából Andorka Rudolf *mobilitás-vizsgálatainak*,² Ferge Zsuzsa *szegénység-vizsgálatainak*,³ Hankiss Elemér *érték-vizsgálatainak*,⁴ valamint az én vezetésemmel lefolytatott *rétegződés-vizsgálatoknak*⁵ köszönhetően végül is elég sok mindent megtudtunk a magyar társadalom rétegződéséről.

---

² Ld. Andorka R.: *Merre tart a magyar társadalom? Szociológiai tanulmányok a magyar társadalom változásairól és problémáiról*. Lakitelek, 1996.

³ Ld. Ferge Zs.: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Bp.: Magvető, 1986.

⁴ Ld. Hankiss E.: *Érték és társadalom. Tanulmányok az értékészociológia köréből*. Bp.: Magvető, 1977.

⁵ Kolosi T.: *Struktúra és egyenlőtlenség*. Bp.: Kossuth Kiadó, 1983.

Mihályi Ennyi évtized távlatából mit gondoltok arról, hogy milyen mértékben volt érdemes a társadalmat szegmentálni? A 10 millió ember mind külön eset volt, de nyilván ilyen számosságú kategória-rendszerrel már nem lehet dolgozni. Amikor készültem erre a beszélgetésre, láttam az interneten egy táblázatot, amit feltehetően Kolosi Tamás készített, s ahol tíz kategória van megkülönböztetve. A jelenből visszatekintve ez a tíz vajon releváns szám-e?

Kolosi Vizsgálatunknak az volt a lényege, hogy megkülönböztettük a társadalomnak az *életmódban* kifejeződött rétegződését és a társadalmi termelési folyamatokat szabályozó működési mechanizmusokat. A rétegződésnél az általunk használt, akkor modernnek számító matematikai modell éppen egy tízdimenziós modellben volt a leghatékonyabb. De ugyanígy lehetett volna akkor több vagy kevesebb csoportot is létrehozni, mert ezek a rétegződési csoportok tulajdonképpen nem valóságosak voltak, hanem a kutató által mestersegesen összegereblyézett társadalmi csoportok. Ezek a szegmensek az embereknek a társadalom rétegződésében való elhelyezkedését írták le a speciális magyar viszonyok között. A társadalom struktúrája, szerkezete nagyon sokban hasonló volt a többi szocialista országban meglévőhöz, még akkor is, ha a magyar valóságban sok minden speciális volt a 80-as években. Mindenekelőtt abban, hogy itt az emberek élethelyzetét nagy tömegben határozta meg nemcsak az úgynevezett első gazdaságban, a társadalom rétegződésében elfoglalt hely, hanem tömeges

második gazdaság alakult ki a 80-as évek elejére vagy még inkább már a 70-es években. A kettősség lényege, hogy ki milyen pozíciót tudott az alapvetően redisztributív, újraelosztó jellegű *elsődleges* gazdaságban és elsődleges társadalomban, illetve a protopiaci körülményeket hordozó *második* gazdaságban elfoglalni. E kettő egymáshoz való viszonya sok tekintetben eléggé speciálissá tette a magyar társadalom szerkezetét. Az a modell, amelyet leírtunk, a társadalmi egyenlőtlenségek viszonylag jó leírását adta. Ebből sok minden továbböröklődött a rendszerváltás után is.

Mihályi Szelényi Iván mit látott ebből külföldről?

Szelényi Számomra a 70-es évek elején Kolosi Tamásnak az a gondolata volt rendkívül fontos, hogy a rendelkezési joggal kell foglalkoznunk. Tulajdonképpen a marxizáló osztályelméletnek ez volt a legradikálisabb kritikája, hiszen abban a kulcskérdés a tulajdonlás volt. Kolosi Tamás jelentős tudományos újítása az volt, hogy kimondta: *a tulajdonlás helyett a rendelkezésekkel kell foglalkozni*. Mert ez a fajta rendelkezési jog a szocialista rendszerek differentia specificája.

Ezt annak idején nemcsak Magyarországon, hanem sok helyen másutt is a világon nehezen értették meg az emberek. Arra számítottak, hogy előbb-utóbb ki fog alakulni egy tulajdonosi osztály. Ezt többen expliciten meg is fogalmazták. Például azt, hogy a kommunista káderekből előbb-utóbb új burzsoázia lesz. Ez úgy fog történni, hogy magántulajdonná konvertálják a rendelkezési

jogot. Ez a létező szocializmussal foglalkozó szakemberek óriási tévedése volt, legyen az Magyarország, Lengyelország vagy maga a Szovjetunió. Ilyen átmenetről ugyanis szó sem volt.

Hogy egészen pontos legyek, ha valami elkezdődött, ami Magyarországot különlegessé tette, az az volt, hogy megindult valamiféle vagyonfelhalmozási folyamat. Ez a lakásrendszerben volt tapasztalható, amikor megengedték, hogy az emberek saját maguknak házat építhessenek, és megengedték azt is, hogy egynél több lakással rendelkezhessenek. Így tehát voltak ügyes emberek, akik már aránylag okosak voltak, vettek a gyerekeiknek külön-külön lakásokat, még mielőtt azokra nekik szükségük lett volna, s azokat elkezdték bérbe adni. Ebből valami profitszerű jövedelem származott. De ez volt minden. Megvoltak benne a nagyon szigorú korlátok, és ezzel nagyon messzire nem lehetett elmenni, mert nem létezett a tőkejavak szabad kereskedelme.

Mihályi A jelenből visszatekintve nem véletlenül forszíroztam ezt a tízes számot. Mennyire mondhatjuk azt, hogy a klasszikus szocializmusban végeredményben sok minden szólt amellet, hogy elég a munkás és a paraszt kategória, és e fölött van egy redisztribúciós elit, mert ez sokkal egyszerűbb, és ez volt a hivatalos doktrína is.

Kolosi Ez volt a hivatalos doktrína, ami tulajdonképpen soha nem volt igaz. A társadalom ennél komplikáltabban rétegzett volt, amit ezzel a munkás-paraszt-értelmiségi szentháromsággal nem lehetett leírni.

Ezt először – politikai kategóriákban – már Milovan Đilas, a kirúgott jugoszláv pártfunkcionárius is megfogalmazta. Aztán a tulajdonképpeni tudományos kritika Lengyelországban szökkent szárba Stanislaw Ossowski és köre részéről. Ehhez csatlakozott később Márkus Mária és Hegedüs András közvetítésével a magyar szociológustársadalom is. De azt is fontos felidézni, hogy Ferge Zsuzsa már a 60-as, 70-es években is hasonló következtetésre jutott. Tehát ezt a „*két osztály, egy réteg*” primitív modellt, ami igazából sem a hatalmi viszonyokat, sem az életkörülményekben, az életstílusban megnyilvánuló viszonyokat nem írta le, a magyar szociológusok tulajdonképpen már az 50-es évek második felétől kezdve erőteljesen bírálták.

Mihályi Az világos, hogy egy háromdimenziós modell az életkörülmények differenciáltságát nem tudja leírni, de a redisztribúcióhoz való viszonyt talán igen. Abban az értelemben, hogy a munkásoknak ugyanúgy semmi közük nem volt a redisztribúcióhoz, a fejük fölött zajlott, semmifajta igazi szerepük nem volt, miként a parasztoknak sem. Ugyanakkor az is igaz, amit Szelényi Iván az előbb mondott, hogy tudniillik az értelmiség vagy a politikai elit átalakulása viszont nem történt meg. Tehát a politikai elit hatalma továbbra is értelmiségi alapon nyugodott, még hogyha nem is egy szokványos definíció szerint. A politikai-hatalmi struktúra szempontjából nem tűnik utólag úgy, hogy elégséges ez a leegyszerűsített magyarázat?

Kolosi Nem adott magyarázatot tulajdonképpen semmire. Nem adott

magyarázatot arra, hogy a politikai elit hogyan választódott ki. Ha megnézzük, akkor a szocializmus úgynevezett kezdeti időszakában a káderelit igyekezett saját magát a munkásosztályból eredeztetni, és ennek bizonyos szimbolikus kifejeződései voltak, még akkor is, hogyha tudjuk, hogy persze így nem a munkások általában, hanem egyes munkások tudtak a lojalitásukkal és a pártkapcsolatokon keresztül karriert csinálni.

Mihályi Igen, de a szocialista rendszer Magyarországon eléggé sokáig tartott. Nálunk különösen jól megkülönböztethető volt a korai korszak, amikor valóban tanulatlan munkások kerültek politikai hatalmi pozícióba, ilyen volt például Kádár János írógépműszerész. De a 60-as, 70-es évektől már egy sokkal egyértelműbb előmeneteli út alakult ki: az egyetem. Nagyon megdöbbenem, amikor megtudtam, hogy a 80-as években Svájcban valaki lehetett bankigazgató egyetemi diploma nélkül. Lehetséges volt, hogy egy fiatalember Svájcban érettségi után beállt dolgozni egy bankba, ahol 45-50 éves korára az igazgatói rangig vitte. Ez akkor már Magyarországon föl sem merült. Aki bekerült az értelmiségi pozícióba, annak biztos, hogy volt diplomája. Itt történt egyfajta lényegi változás, miközben a tulajdon tekintetében meg nem történt. Mit gondoltok erről?

Kolosi Ez teremtette meg azt az *illúziót*, amit Szelényi Iván a Konrád Györggyel közösen írt könyvben formált elméletté.⁶ De tudjuk, hogy

⁶ Konrád György – Szelényi Iván: *Az értel-*

ez egy nagyon *efemer* alkalmi kapcsolódás volt. Tény, hogy bizonyos formális kritériumra a politikai és gazdasági karrierhez szükség volt, de ez csak a kiválasztódás egyik faktora volt. Az értelmiségiek is, mint egyének, csak akkor tudtak karriert befutni, ha az értelmiségi pozíció mellett a lojalitásukat, párthűségüket is kifejezésre juttatták különböző hatalmi pozíciókban.

Mihályi Hogyan értelmezi Szelényi Iván az *illúzió* és az *efemer* szavakat?

Szelényi Azt mondanám, hogy a szocialista viszonyok között, de csak a szocialista viszonyok között ilyen módon lehetett elhelyezkedni. Egy szocialista társadalomban hatalomra csak úgy lehetett szert tenni, hogy valaki bekapcsolódott a rendelkezési láncba, és rendelkezési jogokat tudott szerezni. Megint hangsúlyoznám, hogy a tulajdon megszerzése nélkül. Ez roppant fontos. Ez, ami miatt a szocializmus úgy múlt el – jobb, ha múlt időben beszélünk róla –, hogy kiderült: ez lehetetlen.

Azt, hogy mindezt hogyan értelmezzük a mai Kínában, nagyon izgalmas kérdés. Kínában kialakult az egészen számottevő magántulajdonlás is. Viszont a magántulajdonlás felett továbbra is megmaradt egy olyan káderbürokrácia, amely felül tudja írni a nagyon gazdag magánmilliárdosok hatalmát, és tulajdonképpen még a vagyonát is el tudja venni. Én egy ideig próbálkoztam

leírni a milliárdossá válás útjait, a Mihályi Péterrel közösen írt könyvünkben⁷ ezt kapirgáltuk. Ezt a kutatást – többek között – azért adtam föl, mert Kínában gyorsan lettek ugyan az emberek dollármilliárdosok, de gyorsan el is tűntek. Ez azt jelezte, hogy végül is ezek az emberek nem voltak valóságos tulajdonosok. A pártbürokrácia megengedte nekik, hogy úgy gondolkodjanak erről, mintha magántulajdon lenne, de igazság szerint ezt nem engedte meg nekik. Érdekes, hogy a kádárista szocializmussal foglalkozó kutatók sem voltak készek ezt belátni. Nem látták, hogy a kulcskérdés a személyes magántulajdonlás. Magyarországon a 80-as évek közepéig a legtöbb közgazdász őszintén azt gondolta, hogy az államosítás egyirányú utca. Nem lehet a történelem kerekét visszafelé forgatni. 1990 után nagyon hamar kiderült, hogy igenis lehet.

Mihályi Itt van egy kis ellentmondás abban, amit Szelényi Iván mondott, hogy tudniillik Kína más utat járt be az elmúlt húsz évben, és csak látszólag engedte meg a milliárdossá válást. Vagyis azt mondja Iván, hogy ezek csak kamu milliárdosok voltak. Rám egy korábbi példa volt sokkoló hatással. Az, ami Oroszországban a Jukosz olajipari cég tulajdonosával, Mihail Hodorkovszkijjal történt, aki akkor Oroszország leggazdagabb embere volt. Amikor 2003-ban eladta saját cégének, azt hiszem, 10 százalékát, külföldi tulajdonosoknak, adóelkerülés és sikkasztás vádjával 14 évre

---

miség útja az osztályhatalomhoz. Esszé. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása. Megjelent Párizsban 1976-ban.

---

⁷ Szelényi Iván, Mihályi Péter: *Varieties of Post-communist Capitalism: A Comparative Analysis of Russia, Eastern Europe and China.* Leiden, Brill, 2020.

börtönbe csukták. Nehogy már azt higgye, hogy tényleg övé a cég a valóságban is, csak mert papíron az 100 százalékban az övé. Kínában is valami ilyesmiről van szó? Magyarországon sem indult meg a milliárdosképződés a rendszerváltás előtt.

Kolosi A rendszerváltás előtti időszakban valóban óriási különbség volt Kína és az európai szocialista országok között abban is, hogy Kínában másképp viszonyult a párt a magántulajdonhoz, és ennyiben a párt kontrollálta a tulajdonosokat is. Ezért is szoktuk azt mondani, hogy az igazi polgárság kialakulásához a politikától való függetlenség nagyon lényeges tényező. A politikától való függetlenség azt is jelenti, hogy a tulajdon biztosíték arra, hogy a politika nem tud beleszólni az illető életébe, gazdasági ügyleteibe. Ez a *politikától való függetlenség* Kínában sem valósult meg, csak rövid időszakokra.

Szelényi Én is ezt próbáltam elmondani: a pártbürokrácia megtartotta a hatalmát a magántulajdonosok fölött. Akkor tüntetett el magántulajdonosokat, akármilyen módszerekkel, amikor éppen erre szüksége volt. Úgyhogy én azt hiszem, ebből a szempontból Kína szocialista ország volt, és a mai napig is az. Ezt Mihályi Péterrel egyébként meg is írtuk.⁸ Mindez nem következett be sehol máshol a többi szocialista országban. Ez valóban a kínai szocializmus sajátos jellemzője.

Mihályi Mit tudunk arról ma mondani, hogy amikor ott éltünk a szocializmusban, akkor visszatérő élmény volt az, hogy mindenütt ugyanaz van, ami nálunk – Bulgáriában, az NDK-ban és Romániában is. Értjük, hogy ott mi történik, mert ugyanaz van, mint nálunk. Ez volt az én érzésem is, hogy ez így működött a 90-es évekig. Jól éreztem? És igaz-e, hogy ma már viszont nem így van; tehát senki nem gondolja azt, hogy Magyarország ugyanúgy működik, mint Lengyelország... Szerintetek hogy van ez?

Kolosi A szocializmus késői szakaszában, a 60-as évek második felétől elkezdődött egyfajta differenciálódás a szocialista országok között is. Abban a tekintetben is, hogy a magántulajdonhoz hogyan viszonyult a pártelit, a pártbürokrácia, de a tekintetben is, hogy mit engedett meg a rendszer az állampolgároknak. Mennyiben tekintette egyáltalán az állampolgárokat szuverén polgárnak. Ilyen tekintetben nagyon érdekes kísérlet, ami Kínában zajlott és zajlik jelenleg is. Szelényi Ivánnal közösen írt könyvünkben⁹ ezt hasonlítjuk össze. A szovjet modell a kínai modelltől annyiban különbözik, hogy ha a pártbürokrácia váltást akart, akkor hol megengedte, hol nem engedte meg még a rendszerváltás után is a tulajdonlást és a gazdagodást. Kínában viszont igazából a váltás nem a magántulajdonosok leváltását, vagy börtönbe zárását jelentette, hanem az adott

⁸ Mihályi P. – Szelényi I.: „Kornai on the affinity of systems: Is China today an illiberal capitalist system or a communist dictatorship?”. *Public Choice*, 2021, 197–216.

⁹ Kolosi Tamás – Szelényi Iván: *Hogyan legyünk milliárdosok? – Avagy a neoliberais etika és a posztkommunista kapitalizmus szelése*. Bp.: Corvina, 2010.

magántulajdonért felelősnek tekintett párttisztviselők leváltását, kicserélését. Tehát elkezdődött a differenciálódás a kései szocializmusban, de mindenféleképpen igaz maradt, hogy bizonyos alaptényezőikben nem nagyon lehetett kilógni a sorból a Szovjetunió által diktált modellben.

Szelényi Vajon mennyire lettek mások ezek az egykori szocialista országok 1990 után? Sok szempontból nagyon mások lettek. Erre Lengyelországot és Magyarországot szokták gyakran példaként felhozni. Én nagyon óvatos lennék, mert nem tudjuk, hogy egy év múlva, két év múlva mi lesz a helyzet. Ma azt mondjuk, hogy Lengyelország annyira különbözik Magyarországtól, de ha egyetlen választás lesz ott, amit úgy megmanipulálnak, mint ahogy itthon a Fidesz tette a magyar választásokkal, akkor teljesen más rendszer alakulhat, amelyik – például – akár Ukrajnához is teljesen másképp tud majd viszonyulni. Én éppenséggel azt érzékelem, az a megdöbbentő, hogy milyen hosszú távú hatása van annak, hogy a mi térségünkben évtizedeken át működött a szocialista rendszer. Ez a szocialista rendszer valóban megszűnt 1990-ben, de következményeinek hatása még ma is igen megvan. Ez a leglátványosabban Németországban érzékelhető. Kelet-Németország ma is lényegesen különbözik Nyugat-Németországtól. Hosszabb távú hatása van a szocializmus múltjának, tetteinek, tényeinek, mint magának az eszmének.

Mihályi Ez azt jelenti, hogy a közös múlt él tovább mindenütt, vagy azt, hogy Kelet-Németországban il-

letve Magyarországon a közös múltnak különböző részei élnek tovább? Mert akkor nem is kell hasonlítaniuk, ha nem ugyanazok a gyökerek táplálják.

Szelényi A politikai kultúra él tovább, az, hogy a politikának meghatározó szerepe van a gazdasággal szemben. Arra tart igényt a politika, hogy beleszóljon a gazdaság működésébe is. Mivel ez már nem egy szocialista gazdaság, ezért sokkal kisebb a hatása, de az igénye mindenestre megvan. Amire mondjuk Magyarország nagyon jó példaként emlegethető.

Mihályi Áttérve a mai korszakra és befejezve a szocializmus időszakának felidézését, most mit mondhatunk a struktúráról, a hatalomról?

Kolosi A redisztributív jelleg benne van a mai magyar valóságban is. Nagyon sok minden megváltozott, mára egy virtigli tőkés társadalom lett Magyarországból, Lengyelországból, mindezekből a volt szocialista országokból. De ennek a struktúráját továbbra is erősen befolyásolja az, hogy a társadalmi újraelosztás rendelkezési folyamataiban ki hogyan tud részt venni. Természetesen nagyon sok tekintetben megtörtént a rendelkezési jogok valódi tulajdonná való átalakulása, de hogy ebbe a különböző társadalmi csoportok hogyan tudtak bekapcsolódni, abban érezni lehet a szocializmus utóhatását.

Mihályi Mekkora szerepe van a különbségek formálásában annak a ténynek, hogy az országok adottságai különbözőek. Vannak például

nyersanyagban gazdagabb országok, amelyek függetlenül attól, hogy ki van politikailag hatalmon, olyan járadék jellegű többletet biztosítanak az országnak, a redisztribútoroknak, ami másoknak esetleg nincs meg.

Kolosi Biztos, hogy hatásuk van az országok gazdaságföldrajzi adottságainak, de az alapvető különbségeket ezen országok között nem ez, hanem inkább a múlt kifutása jelenti.

Mihályi Igen, igen, de a számok azt mutatják, hogy a világon az ezer leggazdagabb milliárdos listáján csak egyetlen magyar van.¹⁰ Mészáros Lőrinc egy időben a 813. volt. Miközben 102 kínai, 36 orosz, hét cseh, öt kazah és három lengyel milliárdos tudott felkerülni a listára. Ez biztosan nem genetikai vagy nemzeti adottság. A lista élén bőven szerepelnek ugyanis „amerikás” magyarok, például Péterffy Tamás (25.), Soros György (502.) vagy Udvarházy Ferenc (899.). Mindenesetre ők nem Magyarországon szerezték a vagyonukat, s ennek láthatóan volt és máig hatóan van jelentősége.

Szelényi Magyarországon nagyon sok gazdag ember van, akik közül többen a klientúrához tartoznak. Tehát azért nagyon gazdagok, mert a kliensei olyan politikai erőknél, amelyek hozzásegítik őket a nagy vagyonhoz és a piaci lehetőségekhez is. Nem ismerem nagyon közről a magyar milliárdosokat, de azt gondolom, hogy ennek ellenére Magyarországon elég messze haladt előre a

klasszikus kapitalizmus kialakulása ahhoz, hogy a milliárdosok között nemcsak Mészáros Lőrincnek vannak, hanem olyanok is, akik valóban piaci versenyben szereztek maguknak sokmilliárdos vagyont. Ők versenyben vannak a klientúrával. Ilyen szempontból Magyarországon is hajlamos lennének különbséget tenni a *kliensburzsoázia* és a *piaci burzsoázia* között.

Kolosi Ezzel teljesen egyetértek. Próbáltam megbecsülni azt, hogy az úgynevezett top 100-ban, azaz a száz leggazdagabb magyar között mennyien vannak, akik egyértelműen a kliensburzsoáziához tartoznak. Nekem az jött ki, hogy olyan 25-30 a maximum, akik nem piaci versenyben szerezték a vagyonukat. Tehát a 70-75 százalék inkább a piaci versenyben túnt ki.

Szelényi Ez persze az első 100-ban van így. Ha az első 50-ről beszélsz, akkor mindjárt magasabb lesz.

Kolosi Valamivel magasabb lesz. Az első tízben szerintem hét-nyolc olyan milliárdos van, aki piaci versenyben is megállná a helyét, és két-három olyan, aki egyértelműen a klientúrához tartozik. Én nem az utóbbi tizenöt évnek ezt a fejleményét tartom fontosnak abból a szempontból, hogy az amerikai *Forbes*-listán miért nincs több magyarországi üzletember. Néha felbukkan egy-egy Magyarországon vagyont szerzett ember, aki viszonylag hamar el is tűnik. Ennek szerintem a döntő oka az, ahogyan a privatizáció nálunk végbement. Amit egyébként annak idején nagyon sokan szidtak. A kör-

¹⁰ <https://www.forbes.com/real-time-billionaires/#21eea2b43d78>, 2025. október 21-i letöltés.

nyező szocialista országok közül mégis nálunk volt a privatizáció a legmérsékeltebb, a legszolidabb, a leginkább piaci elemekre is támaszkodó. Ezért a vagyon koncentrációja kevésbé alakult ki, mint a bennünket körbevevő országokban. Nálunk a vagyonok elosztása kontinuosabb, mint a legtöbb volt szocialista országban. Talán az egyetlen kivétel ezek közül Lengyelország, mert ott a vagyonképződésnek nagyon gyakori útja az volt, hogy már a 80-as, 90-es években is vagyonos, de külföldön, főleg Amerikában élő lengyelek mentek haza a rendszerváltáskor, és sokszorozták meg a vagyonukat. Ezért ott szélesebb eloszlása van a vagyonoknak, míg a többi volt szocialista országban sokkal erőteljesebb a vagyonkoncentráció. Tehát én inkább ezt tartom fontosnak. *A mi klientúra-milliárdosaink valószínűleg az Orbán-rendszer bukásával maguk is meg fognak bukni*, mert nem lesznek képesek fenntartani cégeik jó működését. De ez nem fog nagyon nagy mértékű cserélődést hozni a top 100-ban.

Szelényi Ki kell azért várni az Orbán-rendszer bukását...

Mihályi Hadd menjek vissza a rendszerváltás utáni közvetlen időszakra. Úgy éreztem, és ma is így érzem, hogy 1990 körül nagyon erős redisztributív igény jelent meg a társadalomban, az értelmiségben, a médiában, amit Köllő János akkor úgy fogalmazott meg egy cikkében, hogy „viszik a nemzeti vagyonomat”.¹¹ Mindenki igényt tartott a nemzeti vagyon valamifajta redisztribúciójá-

ra. Hogy ami eddig a kommunistáké, az államé, a párté volt, azt most osszuk szét. Mint ahogy az öreg Lear király felosztotta vagyonát három lánya között Shakespeare drámájában. Minden állampolgár kapjon kuponokat, vagy az üzemben dolgozó munkások legyenek a cég tulajdonosai. Azt hiszem, abban egyetértünk, hogy ez nagyon erős elgondolás volt akkoriban.

Kolosi Valóban erős elgondolás volt, de azt kell mondanom, hogy ez nemcsak nálunk nem valósult meg, hanem a többi szocialista országban sem. Az ilyesfajta öngazgató privatizálás gyakorlatilag még erősebb vagyonkoncentrációt okozott. A kuponos privatizáció nagyon erős volt Csehszlovákiában, és sok kutatás arra mutatott rá, hogy mind Csehországban, mind Szlovákiában sokkal erősebb a vagyonkoncentráció, mint más volt szocialista országokban.

Mihályi Az a kérdés merül föl, hogy ebben a folyamatban az játszott szerepet, ahogyan a privatizációt megszervezték, megideologizálták, vagy volt valamifajta ágazati különbség-eloszlás? Voltak nagyon profitábilis ágazatok, illetve monopolszabályokkal és szokásokkal védett területek – elsősorban az ingatlanok és a bányakincsek tekintetében. Azt mondanám, hogy az ingatlanpiac a definíció szerint így működik. Az már eleve védett piac. Erről Futó Péter, az ingatlanfejlesztő nagyon őszintén nyilatkozott egy interjúbán.¹² Elmondta, hogy a feldolgozóiparban, konkrétan a csokoládégyártásban, ahol ő magyar

¹¹ *Beszélő*, 1990. 24. sz.

¹² *Manager Magazin*, 2008. 2. sz.

viszonylatban komoly játékos volt, esélye sincsen, hogy a Nestlével versenyezzen. De az ingatlanpiacon, ahol monopolhelyzetek vannak, ahol a hazai vállalkozók előnyben vannak, mert tárgyalhatnak az önkormányzatokkal, ott a belföldi vállalkozók számára bőven nyílik tér. Ez Oroszországban a bányászatban még hatványozottabban igaz.

Kolosi Az teljesen nyilvánvaló, hogy más lehetőségek vannak azokban az ágazatokban, amelyek nemzetközi piacokra termelnek, mint azokban, amelyek csak a hazai piacra termelnek. Tehát teljesen egyértelmű, hogy ha Magyarországon egy multinacionális vállalat megjelenik mondjuk valamilyen drogéria- vagy élelmiszertermékkel, ugyanezekkel a termékekkel a világpiacra is jelen van. És ha Magyarországon nem sikeres, akkor el tudja adni a termékeit a nemzetközi piacon. Más a helyzet azokkal a termékekkel, amelyeket nem lehet a nemzetközi piacon eladni. Én például erőteljesen érdekelt vagyok a könyvgyártásban Magyarországon. Mindenki tudja, hogy magyar nyelvű könyveket lényegében csak Magyarországon lehet eladni. Még szokták azt mondani, hogy esetleg a környező országokban, de azok a magyar könyvesek, akik a környező országokban próbáltak terjeszkedni, sorra elbuktak. Tehát a könyv talán a legtipikusabban az a termék, ahol a nyelvi kötöttség miatt nem a világpiacra, hanem kimondottan a hazai piacra termelnek.

Mihályi Mit szóltok ahhoz az újabbban elterjedt interpretációhoz, hogy ami Magyarországon történik, az csak másolata, következménye

annak, ami a világon mindenhol zajlik, hogy az egyszemélyi vezető, az egyszemélyi politika súlya meghatározza a helyzetet?

Kolosi Nem vagyok politológus, nem tudom a politikai folyamatokat kellő mélységben elemezni, de azért azt látnunk kell, hogy a társadalmi-politikai folyamatokban óriási szerepe van az egyéneknek. Az nem véletlen, hogy az Európai Unió 27 országa közül szinte rendszeresen 26 ország együtt szavaz, s Magyarország kimarad belőle. Ennek nem a magyar történelem vagy a magyar társadalomfejlődés az oka. Ennek – meggyőződésem szerint – személyi oka van. Egy nagyon tehetséges, de a konfliktusokat nagyon kedvelő miniszterelnökünk van, aki ott is konfliktust igyekszik teremteni, ahol különben nem lenne.

Mihályi Tehát inkább az eltérőséget hangsúlyoznád, mint az illeszkedést a világtendenciához?

Kolosi Így van. Persze divatok is vannak. Tudjuk, hogy most éppen egy jobboldali hullám az, ami a nemzetközi politikai életet átszövi. Ez a jobboldali hullám valószínű, hogy meg fog változni néhány éven belül. Lehet, hogy ezt nem a hagyományos baloldal, hanem valamifajta új-baloldali hullám fogja követni. A politikában vannak ilyen nemzetközi hullámok, és ebbe a magyar politikának a jelenlegi helyzete nem azért illeszkedik nagyon jól, mert mi olyan különlegesen jól eltaláljuk a nemzetközi tendenciákat, hanem azért, mert a Fidesz politikai garnitúrája olyan tehetséges garnitúra, amelynek tagjai felismerték, hogy ha a világban

ma ilyen hullám van, akkor ehhez a hullámhoz igyekeznek alkalmazkodni. Hogy ez az alkalmazkodás esetleg túllő a célon, az szinte szükségszerűen a politikai vezető személyes alkatából adódik.

Mihályi Mindezek alapján lehet értelme valamifajta struktúrájában, logikájában, módszerében hasonló rétegződési vizsgálatokról gondolkodni a mai viszonyok között?

Kolosi Bizonyos részvizsgálatoknak lenne értelme. Szomorúan veszem tudomásul, hogy a nemzedékek közötti társadalmi mobilitás vizsgálata gyakorlatilag az utóbbi harminc évben szünetelt. Pedig e téren korábban nemzetközileg is jegyzett eredményeink voltak. Jelenleg eltérő vélemények vannak forgalomban arról, hogy a mobilitás beszűkült-e. Vagy igen, vagy nem. Nem tudjuk. Nagyon fontos lenne megvizsgálni, de mivel nincs napi politikai hatása, ezért pénzt, paripát egy komplett mobilitásvizsgálathoz nem lehet találni Magyarországon. Arról egyszerűen mindenkorra le kell mondanunk, hogy szociológiai vizsgálatokkal sokat tudjunk mondani a magyar társadalom rétegzettségéről. Sajnos ott tartunk, hogy a *reprezentatív, survey típusú vizsgálatok ideje elmúlt*. A világban ez a folyamat már korábban elkezdődött. Magyarországon a kollégák még azt hazudják, hogy kérdőíves vizsgálataik reprezentativitást hoznak, de ez nem igaz. Olyan körülmények között, amikor a megkérdezettek 55-60 százaléka elkergeti a kérdezőbiztoszt, tehát nem hajlandó válaszolni, nevetségessé válnak azok a kijelentések, amelyek a vizsgálat reprezentativitására matematikai

értelemben vonatkoznak. Ettől nem biztos, hogy rosszak a vizsgálatok. Én például azt tapasztalom, hogy ezek a nem reprezentatív vizsgálatok is, hogyha az emberek *attitűdjét* mérjük, nagyon jó eredményeket mutatnak az *értékorientációkról*, a *személyes értékválasztásokról*. Nagyobb baj, ha az emberek *magatartásáról* szeretnénk valamit tudni. Ebben az esetben a reprezentativitás hiánya nehezen követhetővé teszi a kutatások eredményeit.

Mihályi Úgy emlékszem, hogy öt-nyolc évvel ezelőtt (tehát viszonylag régebben, nem most), a TÁRKI kimutatta, hogy a társadalmi, jövedelmi és talán vagyoni egyenlőtlenségek csökkentek, elsősorban azért, mert a generációk közötti vagyomeloszlás megváltozott. A fiatalok elkezdtek sokat keresni. Nem érvényes az a hagyományos modell, hogy a jövedelmed az életkoroddal nő. Ez tipikusan húsba vágóan politikai típusú vizsgálat. A kormánynak érdeke lenne ilyen kutatást finanszírozni, hiszen a jövedelemegyenlőtlenség alapkérdés. Ráadásul a reprezentativitás is objektív lehetne, hiszen az adóhivatal pontosan tudja, hogy ki-nek mennyi a jövedelme. Nem érzem annyira aggasztónak a reprezentativitás kérdését. Az egyik ember nem nyilatkozik, jön a helyébe egy másik, aki nyilatkozik, s akinek nem olyan lényegesen különbözőek a paraméterei.

Kolosi Pontosan tudjuk, hogy a nem-válaszolók nem véletlenszerűen választódnak ki, nagyon erőteljesen kapcsolódnak különböző szociális paraméterekhez. A magasabb társadalmi státuszúak, beleértve a

magasabb jövedelműeket, a magasabb iskolázottságúakat, sokkal többen vannak a nem-válaszolók között, mint az alacsony végzettségűek. Tehát a reprezentativitás-probléma fennáll. Többek közt ez volt az oka annak, hogy még amikor aktívan részt vettem a TÁRKI napi döntéseiben, úgy döntöttünk, hogy a pártpreferenciák vizsgálatát abbahagyjuk, mert nem hittünk azokban az adatokban, amelyeket mértünk. Mert a méréseink nem voltak reprezentatívok. Annak, hogy ezt abbahagytuk, volt másik oka is. Ezek a vizsgálatok sokba kerülnek, s ha nem akartuk, hogy valamilyen politikai tömbhöz sorolódjunk, akkor nem tudtunk pénzt szerezni a kutatásokra. Tehát elvi és anyagi oka egyaránt volt, hogy kutatási stratégiát váltottunk. Ezzel együtt fontos lenne pontosabban tudni, hogy milyen a társadalom jövedelemeloszlása, milyen a társadalmi mobilitás, milyen alapvető jellemzők vannak a magyar társadalomban, amelyek nem a jövő évi választást befolyásolják alapvetően, hanem hosszú távon hatnak a lakosságra.

Szelényi 2015-ban írtam egy cikket *A szociológia hármass válsága* címmel.¹³ Részletesen tárgyaltam az empirikus szociológia ellehetetlenülését. A *survey* típusú vizsgálatok, amelyek minden empirikus szociológiai kutatás alapját képezték, lehetetlenné váltak. A finanszírozás, a válaszadás és a véletlen mintavétel lehetetlensége együttesen járult hozzá ahhoz, hogy az empirikus szociológiai és politológiai kutatás, illetve minden a társadalommal fog-

lalkozó kutatás empirikus *survey*-re támaszkodó módszere óriási válságba került. Tulajdonképpen az 1970-es évek óta foglalkoztat engem ez a kérdés.

Kolosi Amikor a 80-as években a korábban említett rétegződésmodellvizsgálat adatait publikáltuk, elmondtuk azt is, hogy a 80-as évek elején Magyarországon 94-96 százalék volt a válaszadás aránya. Nyugat-Európában már ebben az időben ez inkább 60 százalék körül mozgott, és azóta tovább csökkent. Ezért nagyon sok kolléga azt mondta, hogy „*hát persze, a szocialista rendőrállamban a kérdezőbiztosok rendőri kísérettel mentek ki a lakosokhoz, és nem mertek az emberek nem válaszolni*”. Pedig nem erről volt szó, sokkal inkább arról, hogy még a 70-es, 80-as években a szocialista országokban a megkérdezettek úgy gondolták, annak, hogy mit válaszolnak a kérdezőbiztosoknak, valami hatása is lesz a jövő vonatkozásában. Nagyon gyakori volt, hogy a kérdezőbiztos azzal fogadták, hogy „*tetszik tudni, már mióta van benn lakáskérélmünk, segítsen nekünk!*” Akkor még sokkal praktikusabb szemléletük volt az embereknek. Ez mára nálunk is megszűnt. Utolértük a nemzetközi trendet.

Egyetértek Szelényi Ivánnal, a *survey* típusú vizsgálatok egyfajta válságban vannak. A válságban alapvetően a szakma a ludas, nem őszintén kommunikál, mert a *survey* típusú vizsgálatoknak, vagyis a kérdőívekre alapozott kutatásoknak bizonyos típusú kérdésfeltevéseknél igenis volna jogosultsága. Semmiel sem kisebb a jogosultsága, mint mondjuk a kísérleti vizsgálatoknak,

¹³ Magyarul ld. *socio.hu*, 2016. 1. sz.

amelyek eleve lemondanak a reprezentativitásról. De mindenesetre megfigyelhető tendencia, hogy a *mesterséges intelligencia* kifejlődésével a szociológusok módszereinek is változni kell. A *survey* mellett új típusú vizsgálatoknak is nagyobb arányban kell megjelenniük.

Mihályi Nem tudok ellenállni a kíváncsiságomnak. Amit mondtok, abból az is következik, hogy a választási közvélemény-kutatásokban sem lehet bízni?

Szelényi Amit erről most mondom, az kifejezetten a *survey* jellegű választási előrejelzésre vonatkozik. Én ez ügyben nagyon óvatos vagyok. De a sokféle hiányosság ellenére is azt gondolom, hogy érdemes ilyen kutatásokat is végezni. Sejtetek valamit – adott esetben a Fidesz és a Tisza versenyéről. Különösen a tendenciák lehetnek figyelemre méltók. Valószínű, hogy a Tisza kezdeti növekedése leállt, talán kicsit csökkent is a támogatók száma. Egyébként sok helyütt megfigyelhető, hogy a régebbi módszereket megint kezdik bevetni – például a népszámlálási adatokat igyekeznek felhasználni. Ezeknél a válaszmegtagadásból adódó módszertani problémák sokkal mérsékeltebbek.

Kolosi A választási előrejelzések többnyire beigazolódnak, ha a részvétel nem tér el az előzetes várakozástól, de nagyon pontatlanok, ha az előzetes várakozásnál sokkal többen vagy sokkal kevesebben mennek el szavazni. Ez is arra utal, hogy a nem reprezentatív kérdőíves vizsgálatok jól mérik az attitűdöket (pl. a párt-szimpatiókat), de nagyon bizony-

talanak a tényleges magatartások (például a részvétel) előrejelzésében.

Mihályi A processzálás költségei viszont drámaian csökkentek, tehát a számítógépes munka költségei, időigénye lényegesen kisebb, mint korábban, miközben sokkal nagyobb adatmennyiséget lehet feldolgozni. Elvileg ez segíthetne.

Kolosi Segít is. Igazából, amire Szelényi Iván utal, a népszámlálás típusú adatfelvételek kötelező választást involváltnak, még ha nem is mondják ki törvényben minden esetben és mindenhol, de a válaszadást a legtöbben állampolgári kötelességüknek tekintik.

Mihályi Mi a jelentősége annak, hogy az embereknek a szocializmus idején lényegében nem voltak titkaik, mert abból indultak ki, hogy mindent tudnak róluk, tehát nem lehetnek titkaik. Vagyis nem lehet külföldi bankszámlájuk, nem lehet külföldön cégük, nem élhet külföldön a családjuk. Most mindezek lehetséges alternatívák, és akiknek olyan üzleteik vannak, amelyekhez külföldi számlák tartoznak, azok a kérdezőbiztosokkal ezekről a dolgokról nem óhajtanak beszélni.

Kolosi Biztos, hogy ez is szerepet játszik, bár nem hiszem, hogy ma a társadalom többsége, és különösen a vállalkozói réteg ne abban a hitben lenne, hogy most is mindent tudnak rólunk, de biztos, hogy ennek van szerepe.

Mihályi Még egy aktuális kérdést vennék elő. A mai körülmények között milyen hatásai vannak a prog-

resszív *versus* lineáris, egykulcsos adózásnak?

Kolosi Úgy gondolom, hogy egy enyhén progresszív adó egyenlőségi szempontból igazságosabb, mint az egykulcsos adó. Miközben sokkal egyszerűbb kezelni az egykulcsos adót, különösen úgy, ahogy ezt Magyarországon teszik, ahol a személyi jövedelemadó egy részét az áfába terelték át. Az áfát könnyebb beszélni és könnyebb kontrollálni. Tehát technikailag sok előnye van az egykulcsos adónak. Igazságosság szempontjából egy többkulcsos adórendszer biztos, hogy jobb lenne. Én ugyanakkor nagyon szkeptikus vagyok az adórendszer hatékonyságát illetően. Nem véletlen, hogy eddig néhány politikai erő hozzákezdett valamilyen vagyoadó kidolgozásához, de ez nem volt sikeres.

Szelényi Amerikában az adórendszerből származó adatok egészen jók. Az ember, ha megkérdezi, hogy mennyi adót fizetett, akkor ezek mintha reális válaszok lennének, s az emberek válaszolnak is. Ez aztán összefügg azzal is, hogy a progresszív adóztatás egyben igazságosabbnak is tűnik. Ha az emberek többet kapnak a társadalomtól, akkor adjanak is vissza többet. Ezért az egykulcsos adórendszer kérdése Amerikában komolyabban föl se merült. Ha többet kapok a társadalomtól, akkor többet kell visszaadnom a társadalomnak. A progresszívítás lényegesen redukálódott, de még mindig számottevő, úgy látszik, hogy az emberek követik az adóztatás szabályait. Én erőteljesen a progresszív személyi adóztatás mellett lennék, egy lényegesen alacsonyabb

forgalmiadó-szint mellett. Magyarországon azon a kettősségen, hogy nagyon alacsony személyijövedelemadó-szint mellett nagyon magas a fogyasztási adókulcs, változtatni kell, és változtatni is fognak. Ezek persze nagyon nehéz kérdések, különösen választási kampányok alatt. Aki itt adókról mer szólni, az már bajban van. Látjuk, hogy a Tisza Pártnál éppen csak felmerült, hogy progresszívítást tenne a személyijövedelemadó-rendszerbe, Magyar Péter nagy bajba került emiatt. Voltaképpen a legnagyobb bajba, amióta megalakult a Tisza.

Mihályi Nekem két problémám van az egész adózási ügygel. Az egyik az, amit én már többször kérdeztem adószakértőktől, és nekem senki nem adott meggyőző választ. Miért van az, hogy Magyarországon a személyijövedelemadó-bevallásból nem derül ki, hogy miből van a jövedelem? Abból, hogy az adózó segéd munkás a kőbányai gyógyszergyárban, vagy abból, hogy egyetemi tanár, miniszter vagy orvos. Az adóbevallás ilyen értelemben anonim, miközben az adóhatóságnál természetesen megvannak a munkaadók bevallásai is, tehát össze lehetne párosítani a cégek bérkifizetéseit és az adózó természetes személyek bérbevételeit. Ez még a *survey*-témához is kapcsolódik, nem kell megkérdezni a jövedelmeket, mert tudjuk. A másik, hogy Magyarországon majdnem a rendszerváltási óta folyamatosan csökken a szociális- és nyugdíjjárulék mértéke, ami ugyancsak adóforma. Úgy nem kunszt stabilan tartani az alacsony adókulcsot, hogy mellette áfából kell kipótolni a nyugdíjakat és az egészségügyi kiadásó-

kat. Szóval itt van egy nagy torzítás a rendszerben, ezért azt mondani, hogy egykulcsos az adó, egyáltalán nem korrekt. Bizonyos értelemben egyre több minden kerül ki a személyi jövedelemadó hatálya alól. Szerintem ez súlyos probléma, mert a nyugdíjakat is ki kell fizetni, meg az előregedő társadalom egészségügyi kiadásait is. Mi az értelmiségnek, mi a kutatóknak a szerepe ebben a kérdésben?

Kolosi Az adórendszer nem egyszerűen kutatási téma, nagyon súlyos politikai kérdés minden országban. Hogy milyen adórendszer van,

hogyan működik az adórendszer, működik-e egyáltalán, vagy pedig szinte működésképtelen. Két kollégám elemzése¹⁴ a KSH-jövedelemvizsgálatáról elég alapos elemzés, amiben különösen az a szomorú, hogy két-három évtizeden keresztül a KSH jövedelemvizsgálatainak jó kontrollja, kiegészítése volt a TÁRKI háztartáspanel-vizsgálata. Ennek finanszírozása tíz évvel ezelőtt megszűnt, és azóta igazából nincs kontrollja a KSH-nak.

¹⁴ <https://www.valaszonline.hu/2025/04/02/ksh-eurostat-szegenyseg-inflacio-jovedelmek-megbizhatosag/>

Szerzőink könyvei

